

EEN ONTDEKKINGSREIS OVER DE GRENSMAAS

Alphons van Winden, Stichting Ark, Ubbergseweg 166, 6522 KD Nijmegen. alwinden@knoware.nl

De enige manier om een rivier echt te ervaren is toch per kano. Dat vinden meer mensen bemerken we, als we op deze zonnige lentedag in Borgharen onze Canadese kano's te water laten. Maar de rivier blijkt ruim genoeg en al snel zijn de meesten uit het zicht. Het voorjaar is lang nat geweest en de rivier voert flink wat water. Het is opvallend hoe helder het is en vanuit de kano's zien we de grindige bodem.

Al snel ligt er een mooi eilandje in de rivier, begroeid met wilgen. Het is een van de weinige eilanden in de Grensmaas en niet eens natuurlijk. In het midden van de 20^e eeuw werd in de bedding grind gewonnen en de onverkoopbare grote stenen legde men hier op een hoop. Dan volgt er een heerlijk stukje om te kanoën, want stroomversnellinkjes voeren ons mee. Even later is het weer uit met de lol en liggen we bijna stil. De rivierbodem loopt niet geleidelijk af, maar golft tussen richels en poelen. De hoge richels stuwen het water op en het staat dan soms vele kilometers bijna vlak. Net na zo'n hobbel is het verval groot en liggen stroomversnellingen en is het kanoën een feest.

Bij Hochtter Bampd staren Galloways ons vanaf de oever aan, temidden van duizenden klissen. Tegenover Itteren ligt een hoge grindbank, waar we aanleggen om een kijkje te nemen in het grootste zachthoutoibos van de Grensmaas; zeer gewaardeerd door een kolonie blauwe reigers. De grote waterplas in het gebied herinnert aan de grindwinning, die toen de rivierbedding leeg was op het land verder is gegaan. De Maas doet echter zijn best om deze sporen uit te wissen, want in enkele decennia is de plas al grotendeels opgevuld met zand en klei die er tijdens hoogwater bezinken. Op de oever van de plas vinden we een rivierkreeftje dat het niet best maakt. Als we hem in het water zetten komen er kleine belletjes uit; misschien is een van Galloways op hem gaan staan.

De bocht bij Herbricht is een grote meander, maar de oevers zijn stevig vastgelegd en van

hoge buitenbocht af. Duidelijk zijn verschillende lagen te herkennen: een dik pakket grind, waar, nu de zon er op schijnt, aan een stuk door steentjes vanaf in het water tuimelen en erbovenop een lichtbruine kleilaag in de vorm van een geul, misschien een historische loop van de beek. Dichtbij de Maas zijn grind en bruine klei verdwenen en ligt een vijf meter dik pakket van afwisselend donkere kleilaagjes en lichte zandlagen. Deze spekoek is hier afgezet door de rivier sinds zij in 1863 is vastgelegd. Hier ligt honderd jaar in-

een meanderende rivier is dan ook geen sprake meer. In de rechteroever doemt de Geulmonding op (figuur 1). Ertegenin varen lukt niet, want het water stroomt te snel, dan maar aan land tussen de wilgenstammen en blubber. Vanaf de oever wacht ons een prachtig uitzicht over een echte levende meander. De Geul doet hier wat de Grensmaas niet kan en heeft een schoolvoorbeeld van een meander uitgesleten in de hoge grindige oever. De binnenbocht is laag en op het verse zand schieten wilgen massaal de grond uit. Met een geologenblik speuren we de

FIGUUR 1
Kanoën aan de Geulmonding
(foto: Bart Peters).

dustrieel erfgoed, want de donkere kleur komt van al het steenkoolgruis dat vanuit de Waalse mijnen is aangevoerd.

Tussen Uikhoven en Geulle valt op hoe smal de rivier is, de dijken liggen bijna op de oever en ruimte om te overstromen is er niet. Voorbij deze dorpen verwijdt het dal zich

weer en in de oever zijn erosiesporen van het hoge water van 1995 nog zichtbaar; alsof een reus er happen uit genomen heeft. De steilrandjes zijn favoriete plaatsen voor oeverzwaluwen, maar erg veel zijn het er niet. Veel steilranden zijn na vier jaar al weer begroeid en wat de zwaluwen betreft mag het wel weer hoogwater worden.

Voor het dorp Kotem maakt de rivier een scherpe bocht en doemt een hoge beboste heuvel op, de Schaarberg van Elsloo. De Maas botst hier tegen de uiterste ooststrand van haar dal. Vijf kilometer naar het westen ligt op de Belgische oever net zo'n wand. De brede dalvlakte ertussen is in de loop der tijd door de rivier uitgesleten en als het aan de Maas lag zou ze het liefste deze hele vlakte willen overstromen. Onze voorouders hebben er echter alles aan gedaan om de rivier met dijken hier tegen de ooststrand te krijgen en weg te houden van de vruchtbare dalvlakte. In de Middeleeuwen was het nog niet mogelijk om de rivier helemaal vast te leggen en de toen nog rechte loop langs Kotem schaarde uit naar het oosten. Het verhaal gaat dat het kasteel van Elsloo aan de voet van de valleirand door de schuivende bedding werd verzwolgen en als bewijs daarvoor steken bij laag water brokken kasteelmuur boven water uit. Maar er is ook een lezing dat het kasteel met succes tegen het water werd verdedigd en de rivier de burcht heeft overgeslagen bij zijn opruimactie. De fundamenten lagen daarna op de Belgische oever en het gehucht Hal is daarop gebouwd. De nieuwe meander schaarde zover uit dat de valleirand onderspoeld en er reusachtige brokstukken vanaf schoven. Voor de toen pas opgerichte Rijkswaterstaat was dat te bar en daarom werd ook deze bocht in de 19e eeuw vastgelegd, waarna de helling met bos begroeide. De grote meander had bijna ook het dorpje Meers verzwolgen. Als we even verpozen in een café in het dorp zien we dat het echt maar een haar gescheeld heeft. Veel straten lopen er dood op de dijk; vroeger liepen ze door naar Elsloo maar de rivier heeft ze weggespoeld. Na drie eeuwen is de infrastructuur

in het dorp nog steeds niet aan de nieuwe situatie aangepast.

Na het dorp is de oever ineens veel lager. Jonge wilgen en een enkele zwarte populier schieten op uit het verse grind. Over de grindbank lopen diepe erosiegeulen naar de achterliggende plas en een grote waaier grind wijst ons er op dat hier bij hoogwater veel gebeurt. Op de achtergrond zijn graafmachines volop in de weer met het verlagen van de oever en zij laten een brede onbegroeide grindvlakte achter. Hier is het Grensmaas-project in uitvoering en de verlaagde oever is het resultaat van de nieuwe winmethode. Staande op de grindbank worden de dimensies van dit enorme project pas echt duidelijk. Stel je voor dat dit straks allemaal natuurgebied is. Struinend door het kniehoge jonge ooibos op de grindbank verbazen we ons over de vele planten die hier uit de grond schieten. Onder een aangespoelde kast van een televisie heeft zich een rosse woelmuis verschanst, zou die op die kast hierheen zijn komen drijven? Opvallend zijn ook de tomatenplanten die er met tientallen groeien. In september nog maar eens terugkomen als ze rijp zijn.

Voorbij de volgende bocht klinkt het geraas van snelstromend water. Een heuse stroomversnelling en we kunnen kiezen uit links of rechts van een laag eiland. We nemen rechts en gaan joelend over het snelstromende water naar beneden. Dat doen we nog een keer en nu kiezen we voor de linkerkant. Deze is korter, maar gaat nog sneller. In een paar honderd meter zakt de rivier bijna 2 meter. Rustig dobberend drijven we verder, de oevers zijn weer steil en bekleed met betonplaten. Even later kunnen we weer kiezen uit twee lopen. De smalle rechterloop blijkt een goede keuze, want daar zit een ijsvogel op een wilgentak boven het water.

Het dorpje Maasband ligt hoog op de oever. Het is een natuurlijke hoogte, die nooit door de rivier is weggespoeld. Ook in de negentiende jaren is het niet overstroomd. De diepe

bedding van de Grensmaas is pas in de loop van deze eeuw ontstaan. Door grindwinning en daarna erosie is de bodem vele meters gezakt en hier bij Maasband is de rivier bijna 5 meter dieper geworden. De oudere inwoners van het dorp moet dat toch opgevallen zijn. Net voorbij het dorp ligt een grindbank met jonge Zwarte populieren. Met het nieuwe project voor de boeg gaan deze bomen een gouden toekomst tegemoet.

Bij rivierkilometer 36,7, vlak voor Urmond, stappen we uit om te zoeken naar Mioceen zand. De Grensmaas is dan wel een grindrivier, maar de hoeveelheid grind in het dal is eindig en op enkele plaatsen schemert de ondergrond al door. Het grind is een overblijfsel uit de ijstijd, toen de Maas het vanuit de boomloze Ardennen aanvoerde. In de brede Grensmaasvallei legde de rivier het neer in een pakket van ca. 10 meter dik. Na de ijstijd begroei- den de Ardennen en stokte de grindaanvoer. Sindsdien poetst de Maas haar vallei weer langzaam schoon, want als de volgende ijstijd aanbreekt moet er weer ruimte zijn. Bij Urmond is het haar al gelukt en is het grind bijna op. Onze zoektocht is niet makkelijk, want de bodem is bedekt met een laag grindstenen die als dakpannen in elkaar geschoven zijn. Met blote handen is er geen beginnen aan en het is nauwelijks voor te stellen dat het de Maas wel lukt om bij hoge waterstanden deze pantserlaag te doorbreken.

We klimmen ook nog op de Belgische oever, waar een dijkje vlak langs de rivier loopt. Wie bekend is met rivierdijken zal zich verbazen over deze dijk. Het is echt een schattig dijkje, smal en ook nog eens begroeid met struiken en bomen. De meidoorns en rozen staan volop in bloei. Als alle dijken toch eens zo waren. Ook deze dijk houdt de Grensmaas al honderden jaren tegen de oostelijke kant van het dal. Bij Berg komt de valeirand dan ook weer in zicht, ook hier begroeid met hellingbos. Net na de berg van Berg zit onze tocht er op en na al het schuimende water genieten we na bij een glas ander koel schuimend vocht.